

NEDERLAGETS TÆNKNING

Adam Paulsen

Overvindelsen af første verdenskrig. Historiepolitik hos Ernst Troeltsch, Oswald Spengler og Thomas Mann

Museum Tusulanums Forlag, 2014

294 sider, 248 kr.

I en tid præget af evindelige 'værdidebatter' kan spørgsmålet om national selvidentitet nemt føles som et modefænomen knyttet til den globale tidsalder. Spørgsmålet om, hvordan ens egen nationale tradition adskiller sig fra andres, har ikke desto mindre været på dagsordenen siden det 18. århundrede. Dette spørgsmål gjorde sig i særdeleshed og med en sjælden grad af akuthed gældende i Tyskland i begyndelsen af det 20. århundrede, der sideløbende med det militære engagement under de to verdenskrige gennemløb, hvad de tyske intellektuelle opfattede som en ideologisk *kulturkrig* mod de vesteuropæiske stormagter. Med krigsudbruddet i 1914 var diskussionen om den tyske kulturs særegenhed gået ind i sin hidtil mest intensive og begejstrede fase. Med freden i Versailles i 1919 fem år senere lå kejserriget imidlertid i ruiner. Grundlaget for 'den tyske ideologi' (der anskuede staten som en entitet hævet over folkelig indflydelse og forstod frihed som et 'overindividuel fællesskab', der forpligtede den enkelte på borgersind og disciplin) var forsvundet, og nationen stod overfor en vestlig demokratiseringsproces, der senere skulle føre til borgerkrigs-lignende tilstande. I kølvandet på denne nationale krise indledtes der i den tyske offentlighed en intensiv debat om Tysklands egenart og fremtid. Det er denne debat, eller disse historiepoltiske forhandlinger om man vil, der har dannet grundlaget for Adam Paulsens ph.d.-afhandling *Overvindelsen af Første Verdenskrig* (forsvaret i 2009), der udkom som bog på Museum Tusulanum i 2014 i anledning af hundredåret for udbruddet af Første Verdenskrig.

Med et kulturhistorisk og erindringskulturelt udgangspunkt udfolder Paulsen en række tekstnære læsninger af tyske intellektuelle i perioden mellem de to verdenskrige med diskussioner, hvorfra han endvidere trækker tråde tilbage til det 19. århundredes begyndende krisebevidsthed (paradigmatisk repræsenteret i Nietzsches ungdomsværk, *Historiens Nytte* fra 1874) og frem til efterkrigstidens første, intellektuelle generationsopgør. I bogens opbygning har Paulsen fokuseret på tre centrale

tyske forfatterskaber, der hver især repræsenterer forskellige tilgange til periodens diskussioner om historie, identitet og fremtid. Første del af bogen omhandler således en historie- og videnskabsteoretisk diskussion belyst gennem den protestantiske, liberale teolog Ernst Troeltsch. Anden del omhandler den mere kulturkritiske og populærfilosofiske diskussion, der opstod i kølvandet på 'fænomenet' Oswald Spengler. Tredje og sidste del har derimod et skønlitterært fokus med udgangspunkt i Thomas Manns forfatterskab. Endelig inddrager bogens perspektiverende efterskrift en opfølgende diskussion af frihedsbegrebet med udgangspunkt i en læsning af Hannah Arendt. Konstellationen Troeltsch-Spengler-Mann er nøje udvalgt som repræsentanter for samtidens diskussioner af henholdsvis historiens, civilisationens og politikens problem, som Paulsen angiver det i sine deltitler. Paulsen er i udgangspunktet biografisk orienteret, men henter inspiration både fra Reinhart Kosellecks begrebshistorie og Quentin Skinners kontekstuelle tilgang og viser på denne måde, hvordan de forskellige forfatterskaber greb ind i hinanden, hvordan de gik i dialog og polemik med andre samtidige tænkere (f.eks. Max Weber), samt hvordan de forholdte sig til deres samtid generelt.

Overordnet kan man sige, at alle tre forfatterskaber følger samme treleddede erkendelsesmæssige grundfigur: fra den tidlige selvsikkerhed og krigsbegejstring omkring 1914 over den desillusionerede håndtering af det totale sammenbrud efter 1919 til den endelige bevægelse mod forsoning efter fascismens opkomst og endelige fald i 1945. Denne erfaringsudvikling delte de tre forfattere med store dele af deres generations borgerskab og kulturelite. Siden slutningen af det 19. århundrede var en stigende bevidsthed om en igangværende værdi- og kulturkrise her vokset frem som reaktion på modernitetens samt massesamfundet og den industrielle kapitalismes fremmarch. For forfattere som Troeltsch, Spengler og Mann blev denne krisebevidsthed ved krigens udbrud omsat til og formuleret som en skæbnesvanger kamp mellem tysk kultur og vestlig civilisation. Paulsen betegner heuristisk denne diskussion som historiepolitisk, men emnerne spænder over en lang række komplekse diskussioner om bl.a. videnskab, modernitet, historie, teologi, kultur, klassekamp og identitets- og realpolitik. Den røde tråd, der løber gennem alle disse diskussioner, er imidlertid Tysklands kulturelle og nationale bestemmelse og fremtid – både sat i forhold til dets indre udvikling og dets forhold til resten af Europa.

Bogens analyser er generelt meget tekstnære og følger nogenlunde kronologisk de tre forfatters hovedværker og samtidige polemiske anliggender. Det er tydeligt,

at Paulsen har læst sig dybt og grundigt ind i forfatternes værker, korrespondancer og generelle skrivelser, og der er alene i den kildemæssige kortlægning og gennemgang tale om en grundig og original forskningsindsats. Paulsen er gennemgående en dygtig tekstlæser med blik for fremstillingen, og hans analyser fremstår således skarpe, overbevisende og klart formidlede. For den idéhistoriske læser har Paulsen det imidlertid med at stoppe lige der, hvor det bliver allermest spændende. Det man gennemgående savner igennem bogen er således, at Paulsen oftere tog et klarere skridt væk fra de tekstnære gennemgange og begav sig ud i nogle bredere teoretiske, idéhistoriske og historiske overvejelser. Paulsen forklarer i sit forord, at samtlige forskningsdiskussioner, oversigter og digressioner er blevet henlagt til noteapparatet for ”at lette bogens læselighed”. Dette er på sin vis forståeligt nok, men fremstillingen savner stadig en eller flere bærende teser, som læseren kan holde de mange tekstnære analyser op imod. Sagt på en anden måde ville det have beriget bogen, hvis der havde været et klart teoretisk ærinde, en klar forskningsdiskussion eller et klart kritisk perspektiv, der lå ud over den relativt snævre tekstnære og biografiske undersøgelse.

I sin indledning lægger Paulsen ud med en henvisning til den indenfor den erindringskulturelle studier velkendte tese, fremført af bl.a. Koselleck og Aleida Assmann, at der findes en korrelation mellem erfaret krigsnederlag og fornyet historisk selvrefleksion. Denne tese underbygges af bogens undersøgelser, men det kunne have været givtigt med en opsamlende refleksion, eventuelt med en perspektivering til senere tiders kriseerfaringer. Hvilken betydning fik disse historiske selvrefleksioner? Hvad blev bragt videre fra mellemkrigstiden, for eksempel i forhold til tysk selvforståelse, i forholdet mellem den intellektuelle elite og den brede befolkning eller mere overordnede forestillinger om modernitet, Europa, identitet eller historie? Og hvad blev efterladt med det endelige kollaps efter Anden Verdenskrig? Selvom der er mange ansatser til at diskutere sådanne spørgsmål, føler man, at Paulsen sagtens kunne have gået længere – f.eks. når Paulsen i en note bemærker, at nyere forskning peger på en diskrepans mellem de intellektuelles krigsbegejstring og den brede befolknings holdninger i 1914, der ikke desto mindre har været misrepræsenteret i den ’officielle’ tyske historiefortælling.

Når det er sagt, så skal det dog understreges, at der er tale om en både interessant, grundig og anbefalelsesværdig tilføjelse til den Tysklandsinteresserede læsers bibliotek. Gennemgangen af de tre forfatterskaber giver en god indgang til det tyske

intellektuelle miljø i denne periode, og bogen henvender sig derfor ikke kun til læsere med specifik interesse for enten Troeltsch, Spengler eller Mann, men også til læsere med almen interesse for tysk historie i det 20. århundrede.

Eva Krause Jørgensen